

HORDUBAL

Karel Čapek

Hordubal

Uit het Tsjechisch vertaald
door Irma Pieper

Deze publicatie kwam mede tot stand met ondersteuning
van het Tsjechische ministerie van Cultuur

De vertaalster ontving voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Vlaams Fonds voor de Letteren

Oorspronkelijke titel *Hordubal*

© 1933 Karel Čapek

© 2019 Nederlandse vertaling Irma Pieper / Uitgeverij

Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nico Richter

Omslagbeeld © Magdalena Russocka / Trevillion Images

NUR 302

ISBN 978 90 284 2740 2

www.wereldbibliotheek.nl

Hoewel dit verhaal voor wat betreft bepaalde details op een ware gebeurtenis berust, is het en wil het niet anders dan fictie zijn en streeft het evenmin naar enige folkloristische getrouwheid.

Eerste boek

I

Het is de tweede vanaf het raam, die in het gekreukelde pak: zou je daar nu van zeggen dat het een Amerikaan is? Je meent het, Amerikanen reizen toch niet met een stoptrein, die nemen de sneltrein en dat is ze nog niet snel genoeg, het schijnt dat ze in Amerika veel betere treinen hebben, met veel langere rijtuigen en met zo'n in het wit gestoken waiter die ijswater en ice cream serveert, weet je? Hallo, boy, brult zo'n Amerikaan, breng ons bier, een rondje bier, voor ieder in de wagon een glas, het mag voor mijn part vijf dollar kosten, damn! Nee, mensen, waar hebben we het nog over, in Amerika, dat is nog eens leven!

De tweede vanaf het raam zit, bezweet van vermoeidheid, met open mond te knikkebollen, waarbij zijn hoofd als levenloos op en neer deint. Ach God, ach God, het zijn nu al elf, dertien, veertien, vijftien dagen; vijftien dagen en nachten op een koffer zitten, op de vloer of op een bank slapen, klef van het zweet en zo stijf als een plank, verdoofd door het gestamp van de locomotieven; dit is al de vijftiende dag; kon ik tenminste mijn benen maar strekken, wat hooi onder mijn hoofd spreiden en slapen, slapen, slapen...

De dikke Jodin bij het raam perst zich met een gevoel van afkeer de hoek in. Dat ontbrak er nog aan, straks valt-ie nog in slaap ook en kukelt-ie als een zak tegen me aan; wie weet wat er met hem aan de hand is... hij ziet eruit alsof hij met zijn kleren over de grond heeft liggen rollen of wat; ik vind je

een rare snuiter, kon ik maar ergens anders gaan zitten, ach God, zat de reis er maar vast op! En de tweede vanaf het raam leunt voorover, valt naar voren en wordt met een schok wakker.

‘Wat een hitte,’ probeert een oude kerel met het gezicht van een marskramer voorzichtig een gesprek aan te knopen. ‘Waar gaat u heen?’

‘Naar Krivá,’ krijgt de man met moeite over zijn lippen.

‘Naar Krivá,’ herhaalt de marskramer welwillend en met kennis van zaken. ‘En komt u van ver?’

De tweede vanaf het raam geeft geen antwoord, hij veegt met een vuile hand over zijn klamme voorhoofd, hij voelt zich slap en licht in zijn hoofd. De marskramer snuift beledigd en wendt zich af naar het raam. De ander durft niet uit het raam te kijken, hij houdt zijn blik strak op de bespuwde vloer gericht en wacht tot ze het hem nog een keer zullen vragen. En dan zal hij het hun vertellen. Ja, van ver. Helemaal uit Amerika, alstublieft. U meent het, helemaal uit Amerika? En maakt u zo’n verre reis om op bezoek te gaan? Nee, ik ga terug naar huis. Naar Krivá. Ik heb daar een vrouw en een dochtertje, Hafia heet ze. Hafia. Drie jaar was ze toen ik wegging. Kijk eens aan, uit Amerika! En hoelang bent u daar geweest? Acht jaar. Acht jaar is het al. En al die tijd had ik een job op dezelfde plek. Als miner. In Johnstown. Ik had daar een landgenoot, Michal Bobok heette hij. Michal Bobok uit Talamáš. Die is er verongelukt, nu vijf jaar geleden. Sinds die tijd had ik niemand om mee te praten... hoe moest ik me daar verstaanbaar maken, als ik vragen mag? Ja, Bobok, die had het geleerd, maar u weet hoe het is, als een vent een vrouw heeft, dan is hij er in gedachten mee bezig hoe hij haar het een na het ander zou vertellen, en dat gaat niet in zo’n vreemde taal. Ze heet Polana.

En hoe kon u daar werken, als u zich niet verstaanbaar kon maken? Nou, wat dacht u: ze zeiden gewoon ‘Hello, Hordubal’ en deden me mijn job voor. Tot zeven dollar per dag heb ik verdiend, alstublieft. Seven. Maar duur dat het in Amerika is,

mensen. Aan twee dollar heb je niet eens genoeg voor de kost. Vijf dollar per week voor logies. En dan zal die meneer tegenover me zeggen: Maar dan moet u wel een mooie som bijeengespaard hebben, meneer Hordubal! Ach ja, dat had gekund. Maar ik stuurde het geld naar huis, aan mijn vrouw... had ik al gezegd dat ze Polana heet? Elke maand vijftig, zestig, tot wel negentig dollar. Maar dat ging alleen zolang Bobok nog leefde, want Bobok kon schrijven. Een handig iemand, die Bobok, maar vijf jaar geleden is hij verongelukt, bedolven door een lading balken. Daarna kon ik geen geld meer naar huis sturen en bracht ik het naar de bank. Meer dan drieduizend dollar, alstublieft, en die hebben ze van me gestolen. Maar dat bestaat toch niet, meneer Hordubal! Wat zegt u nu? Yessr, meer dan drieduizend dollar. Hebt u het dan niet aangegeven? Zegt u nou zelf, hoe moest ik het aangeven? Onze foreman heeft me bij een lawyer gebracht. Die sloeg me op de schouder, okay, okay, maar je moet een advance betalen, en de foreman tegen hem: you're a swine, en toen duwde hij me weer voor zich uit de trap af. Zo gaat dat dus in Amerika, daar hoef ik verder geen woorden aan vuil te maken. Jezus, Jezus, meneer Hordubal, drieduizend dollar? Dat is een groot bedrag, dat is een heel vermogen, God allemachtig, wat een ongeluk! Drieduizend dollar, hoeveel is dat in ons geld?

Juraj Hordubal voelt een immense voldoening: ja, wat zouden jullie opkijken, jullie allemaal, als ik begon te vertellen; de hele train zou te hoop lopen om de man te zien die ze in Amerika voor drieduizend dollar hebben bestolen; yessr, dat ben ik. Juraj Hordubal slaat zijn ogen op en laat zijn blik over de mensen glijden; de dikke Jodin zit in de hoek geperst, de marskramer kijkt al mummelend met een beledigde blik uit het raam, een tante met een mand op schoot gaapt Hordubal aan alsof ze het ergens volstrekt niet mee eens is.

Juraj Hordubal keert weer in zichzelf. Ook goed, ik ga er niet om smeken; vijf jaar heb ik met niemand gesproken, en

dat ging best. En komt u nu dan zonder een cent op zak uit Amerika terug, meneer Hordubal? O nee, ik had een goede job, maar het geld heb ik toen niet meer naar de bank gebracht, you bet! In de koffer, meneer, je hangt het sleuteltje onder je hemd en dat is 't. Zevenhonderd dollar breng ik mee naar huis. Well, sir, ik zou er gebleven zijn, maar ik ben mijn employment kwijtgeraakt. Na acht jaar, meneer. Lock out, sir. Te veel kolen of zo. Van onze pit kreeg zeshonderd man hun leave, meneer. En overal, overal kwamen mensen op straat te staan. Nergens werk te vinden. Daarom ga ik terug. Naar huis, begrijpt u? Naar Krivá. Ik heb daar een vrouw en wat land. En Hafia, drie was ze destijds. Zevenhonderd dollar onder mijn hemd en ik zal weer gaan boeren... of ergens in een factory werken. Of hout hakken.

En had u dan geen heimwee naar uw vrouw en kind, meneer Hordubal? Goeie God, jawel, maar ik heb hun toch ook geld gestuurd en daarbij gedacht: dit is voor een koe, dit is voor twee schepel land, dit is voor Polana voor het een of ander, dat zal ze zelf wel weten. Iedere dollar was ergens voor bestemd. Toen ik het geld nog naar de bank bracht, was het al een kudde koeien. Yessr, en dat hebben ze van me gestolen. En schreef uw vrouw u weleens? Nee. Ze kan niet schrijven. Maar u hebt haar vast geschreven? No, sir. Can't write, sir. Sinds het overlijden van Michal Bobok heb ik haar niets gestuurd, alleen het geld opzijgelegd. Maar hebt u haar in elk geval getelegrafeerd dat u komt? Ach nee, ach nee, dat is zonde van het geld. Ze zou nog schrikken als er een bode voor haar deur stond, maar van mij schrikt ze niet. Haha, wat dacht je! Misschien denkt ze wel dat u dood bent, meneer Hordubal; wat wil je, als ze zo veel jaar nog geen berichtje van u heeft ontvangen... Dood? Een kerel zoals ik, dood? Juraj Hordubal kijkt naar zijn gespierde vuisten. Zo'n sterke kerel, wat denkt u wel! Polana is verstandig, Polana weet dat ik terugkom. Wel, we zijn allemaal sterfelijk; wat als Polana niet meer leeft? Shut up, sir; ze was drieën-

twintig toen ik wegging en sterk, meneer, zo sterk als maar kan... nee, dan kent u Polana niet; niet in leven, terwijl ik haar al dat geld, al die dollars heb gestuurd? No, thank you.

De korzelige marskramer bij het raam veegt zich met een blauwe zakdoek het zweet af. Misschien zal hij straks weer zeggen: Wat een hitte! Hitte, meneer? Noemt u dit hitte? U zou eens op het lowerdeck moeten komen, meneer, of onder in de schacht van een antracietmijn... Daar sturen ze de niggers in, maar ik heb het er uitgehouden, yessr. Voor zeven dollar. Hallo, Hordubal! Hallo, you niggahs! Ach, meneer, een mens kan heel wat uithouden. Een paard niet. Zo diep onder de grond konden ze geen paarden meer laten werken om de karretjes te trekken. Veel te heet, meneer. Of zo'n lowerdeck op een schip... Een mens kan heel wat uithouden, als hij zich tenminste maar verstaanbaar kan maken. Ze willen iets van je en je weet niet wat; en zij maar schreeuwen, tekeergaan en de schouders ophalen... Zegt u nou zelf, hoe moet ik in Hamburg de weg naar Krivá vragen? Zij mogen schreeuwen, maar ik niet. Naar Amerika, dat gaat alsof het niets is: iemand scheept je in en iemand wacht je daar op... maar terug, meneer, terug helpt niemand je. No, sir. De weg naar huis valt niet mee, meneer.

Juraj Hordubal knikt met zijn hoofd, dan gaat het knikken al vanzelf, het hoofd schokt zwaar en levenloos heen en weer, en Juraj valt in slaap. De dikke Jodin bij het raam heeft verontwaardigd de lippen op elkaar geklemd; de tante met de mand op schoot en de beledigde marskramer wisselen een blik van verstandhouding: ja ja, zo zijn de mensen tegenwoordig. Net vee.

Wie loopt daar nu, wie is dat daar aan de overkant van de vallei? Moet je hem zien, een man op schoenen, misschien een monteur of wat, hij heeft een zwart koffertje in de hand en klimt de helling op... Als hij niet zo ver weg was, zou ik de handen aan de mond zetten en hem toeschreeuwen: Geloofd zij Jezus Christus, meneer, hoe laat is het? Twee uur na de middag, beste herder; als ik niet zo ver weg was, zou ik je toeroepen: van wie zijn de koeien die je daar weidt, en je zou ze me misschien aanwijzen: die blaar, die bonte, die met de kol, die roodbruine, deze vaars zijn allemaal van Polana Hordubal. Zo zo, jongen, mooie koetjes, een lust voor het oog, maar laat ze niet beneden bij Čornopotok grazen, daar is het gras zuur en het water bitter. Kijk eens aan, van Polana Hordubal dus; wel, ze had vroeger maar twee koeien; en vertel eens, jongen, heeft ze ook niet een paar ossen? Ach, Here, en wat voor een ossen, Podolische, met horens als uitgestrekte armen; twee ossen, meneer. En schapen? Rammen en schapen, meneer, maar die grazen boven op de Durná Polonina. Verstandig en rijk is Polana. Heeft ze dan geen man? Waarom wuif je met je hand? Is er bij Polana geen boer? Ach, wat een sukkel, die herkent je niet eens; hij staat daar maar dom te turen met de hand boven zijn ogen.

Juraj Hordubal voelt zijn hart kloppen tot in zijn keel; hij moet even stilhouden om op adem te komen, ah-ha! ah-ha! Het is haast te veel wat op hem afkomt, het is zo plotseling, hij stikt er bijna in als iemand die te water is geraakt: ineens, ineens is

hij thuis, hij hoefde maar over die stenige greppel te stappen om van alle kanten overstroomd te worden. Ja, die greppel is er altijd geweest, het sleedoornbosje eveneens, en ook toen al was het zwartgeblakerd van een herdersvuur; en er bloeien weer keizerskaarsen tussen het losse gesteente, de weg loopt dood in dor gras en dorre tijm, die veldkei begroeid met bosbesstruiken, gentianen, jeneverbessen en de zoom van het bos, gedroogde koeienvlaaien en de verlaten herdershut; er is geen Amerika meer en geen acht jaar; er is alles wat er vroeger was, een glimmende kever in een hoofdje van een distel, het glibberige gras en in de verte koeienbellen, de pas boven Krivá, bruine pollen stijve zegge en de weg naar huis...

... een weg ontstaan door de lichte tred van de bergbewoner, die opanken met zachte zolen draagt en nooit in Amerika is geweest, een weg die naar koeien en bos ruikt, gloeiend als een broodoven, een weg naar het dal, stenig en platgetreden door kudde vee, modderig van de stroompjes water die een weg zoeken langs de stenen, ach, lieve Heer, een pad zoals het hoort te zijn, kwiek als een snelstromende beek, zacht als het gras dat er groeit, brokkelig waar steenslag ligt, zompig waar het door broekland gaat, zich bukkend onder de boomkruinen in het bos; no, sir, niks geen sintelpad dat knerpt onder je schoenen zoals in Johnstown, geen railings, geen drommen mannen sjokkend op weg naar de mijn, nergens iemand te bekennen, geen mens, alleen de weg omlaag, de beek en het geklingel van de kudde, de weg naar huis, een val huiswaarts, de bellen van kalfjes en langs de beek blauwe monnikskappen...

Juraj Hordubal daalt met lange stappen de helling af, wat weegt hem het koffertje, wat die acht jaar; hier is de weg naar huis en de weg naar huis gaat vanzelf, zoals de kudde in de schemering met volle uiers terugkeert, het gebimbam van de koeien en de belletjes van de kalfjes: wat als hij hier zou gaan zitten wachten tot het begint te schemeren om met het klingen van de kudde het dorp binnen te lopen, op het uur dat de

vrouwen naar buiten komen en de mannen over het hek geleund staan: kijk nou, kijk nou wie we daar hebben? Maar ik, als de kudde die van de wei komt, regelrecht het openstaande hek in. Goedenavond, Polana. Ik keer ook niet met lege handen terug.

Of nee, afwachten tot het donker is, tot al het vee naar huis is, tot alles slaapt, en op het raam kloppen: Polana! Polana! Mijn lieve God, wie is daar? Ik, Polana, ik wilde dat jij me als eerste zou zien; God zij geprezen. En waar is Hafia? Hafia slaapt, zal ik haar wekken? Nee, laat haar slapen. Geloofd zij de Heer.

Hordubal stapt nog sneller door. Lieve God, wat loopt het licht wanneer je gedachten zo voor je uit snellen! Je kunt ze niet eens bijhouden, hoe je de benen ook strekt; je hoofd loopt vooruit en is al bij de lijsterbessen aan de rand van het dorpje, kst, ganzen, kst, en thuis ben je. Uitschreeuwen moest je het: waar zijn jullie, moet je zien wie eraan komt, een heuse Amerikaan, taratata, daar staan jullie van te kijken, hè? Hullo, boys! En nu stil zijn, hier is ons huis, Polana is op het erf bezig de lemen uit het vlas te slaan, van achteren komen aansluipen en haar ogen bedekken... Juraj! Hoe heb je me herkend, Polana? Goeie God, ik zou jouw handen niet herkennen!

Hordubal rept zich door het dal, het koffertje in zijn hand voelt hij niet, het koffertje met daarin het hele Amerika gepakt: blauwe hemden, een manchesterpak en een teddy bear voor Hafia; en dit, Polana, dit is voor jou, stof voor een jurk zoals ze in Amerika dragen, geparfumeerde zeep, een handbag met een kettinkje, en dit, Hafia, is een flashlight, je drukt op dit knopje en het lampje gaat branden, en hier heb je plaatjes die ik uit de kranten heb geknipt... ach, meiske, ik had er zoveel, acht jaar lang heb ik alles voor je bewaard wat ik maar vinden kon; ik moest ze daar achterlaten, want ze pasten niet meer in mijn suitcase. Maar wacht, er zit nog meer in de koffer!

En God zij dank, hier loopt de weg al over de beek: geen

ijzeren bruggetje maar gewoon stenen in het water, je moet van de ene steen op de andere springen en met je armen maaien, hé, jongens, daar tussen de elzenwortels gingen we op kreeftenvangst, de broekspijpen opgerold en helemaal kletsnat; en staat hier in de bocht van de weg nog altijd dat kruis? Geloofd zij Jezus Christus, het staat er, voorovergezakt boven de karrenweg, bedekt met zijn zachte laag naar vee, stro en rogge ruikend stof; en dan moet daar het hek langs de boomgaard van Michalčuk zijn, en het is er, met vlier en hazelaar overwoekerd zoals toen, en uit het lood staand, precies zoals het was; de Heer zij geprezen, we zijn in het dorp, je bent behouden aangekomen, Juraj Hordubal. En Juraj Hordubal blijft staan, de duivel mag weten waarom het koffertje ineens zo zwaar is, even het zweet afvegen en godallemachtig, waarom heb ik me bij de beek niet gewassen, waarom heb ik mijn scheermes en spiegeltje niet uit het koffertje gehaald om me bij de beek te scheren! Ik moet eruitzien als een zigeuner, een zwerver, een bandiet, zal ik teruggaan om me te wassen voor ik me aan Polana vertoon? Maar dat kan nu niet meer, Hordubal, er wordt naar je gekeken; achter het hek van Michalčuk, achter de greppel vol grote klissen staat roerloos en met grote ogen een kind te kijken. Roep je het iets toe, Hordubal? Zeg je: hé, kleine, ben jij er een van Michalčuk? Het kind slaat rofflend met de blote kakkies op de vlucht.

Als ik nu om het dorp heen loop, denkt Hordubal, om achterlangs bij mijn huis aan te komen? Ja, en dan zeker de hele buurt op je dak krijgen: jij daar, wat moet dat? Vooruit, de weg op of je krijgt er met de zweep van langs! Er zit niets anders op, je zult dwars door het dorp moeten; ach God, was dat koffertje maar niet zo zwaar! Een vrouwengezicht in een raam achter geraniums, de stomverwonderde blikken van zonnebloemen, een grootje dat iets leeggiet op haar erf en als met haar achterste om zich heen spiedt, kinderen die blijven staan gapen: kijk, kijk, er komt een vreemde aan, opa Kyril, loos met zijn

kaken malend, kijkt niet op of om, nog één steek om het hart en dan, God zij met ons, met gebogen hoofd het poortje van je eigen erf door.

Hé, dwaas die je bent, hoe heb je je zo kunnen vergissen? Dit is toch niet Hordubals houten boerderijtje met zijn houten stal en schuur gebouwd van balken? Dit is een echte hoeve, een gebouw uit metselwerk met een dak van pannen, een ijzeren pomp op het plaatsje, een ploeg en een hek van ijzer, wel, de hoeve van deze of gene; vlug, Hordubal, maak je met je zwarte koffertje uit de voeten, voordat de boer komt opdagen en je toevoegt: Zeg, jij, wat moet dat hier? Goedemiddag, boer, woonde hier niet Polana Hordubal? Neem me niet kwalijk, meneer, ik moet met mijn ogen in mijn zak gelopen hebben.

Op de drempel verschijnt Polana, die als versteend blijft staan, een hevig verschrikte blik in de ogen, de handen stijf tegen de borst gedrukt, en haar adem gaat in gierende stoten.

En nu weet Juraj Hordubal niet wat hij zeggen moet; zo veel beginzinnen heeft hij bedacht, hoe komt het dat niet één ervan geschikt is? Hij bedekt niet met zijn handen Polana's ogen, klopt niet 's nachts op het raam, keert niet met het klingelen van de kudden en met zegenwensen terug, maar ruig en ongewassen komt hij hier binnenvallen, wel, is het een wonder dat een vrouw daarvan schrikt? Ook mijn stem zou vreemd en verstikt uit mijn keel komen... lieve Heer, vertel me wat je kunt zeggen met zo'n stem die nergens op lijkt.

Polana doet een stap opzij uit de deuropening, doet een stap al te ver opzij, ach, Polana, ik zou er anders ook wel langs gekund hebben, en ze zegt met een stem die nauwelijks een stem is en nauwelijks de hare: 'Kom binnen, ik... zal Hafia roepen.' Ja, Hafia, maar eerst zou ik mijn handen op je schouders willen leggen en zeggen: ik heb je niet aan het schrikken willen maken, Polana. Godzijdank ben ik eindelijk thuis. En kijk eens hoe je bent ingericht: het bed is nieuw en het dons ligt hoog opgetast, een zware nieuwe tafel, heiligen aan de muur, tjonge, zelfs in Amerika hebben ze het niet beter; een plankenvloer en geraniums voor de ramen, je hebt goed geboerd, Polana! Juraj Hordubal gaat in alle stilte op zijn koffertje zitten.

Polana is verstandig en weet zich te redden; als je kijkt hoe het er hier bij staat, zou je schatten dat ze twaalf koeien heeft, twaalf of meer... God zij geprezen, mijn arbeid is niet voor

niets geweest; maar die hitte in de shaft, liefje, als je wist wat een hel dat was!

Polana komt niet terug; Juraj Hordubal voelt zich beklemd als iemand moederziel alleen in andermans huiskamer. Ik wacht buiten wel, zegt hij bij zichzelf, misschien kan ik me ondertussen wassen. O, het hemd uittrekken en koud water over je schouders, hoofd en haar pompen, het water rijkelijk over je heen laten gutsen en joelen van plezier, joechei! Maar dat zou niet bepaald gepast zijn, nog niet, nog niet; hij neemt slechts een beetje water uit de ijzeren pomp (vroeger had je hier een houten put met een emmer aan een haak, en die donkere diepte daar beneden, en de koele vochtigheid die eruit opsteeg wanneer je je over de beschoeiing heen boog) (dit is net als in Amerika, daar hebben de farmers zulke pompen) (met een volle emmer de stal binnengaan en de koeien drenken tot hun neusgaten ervan glinsteren en ze het op een luidruchtig snuiven zetten), slechts een beetje water om zijn besmeurde zakdoek te bevochtigen en ermee over zijn voorhoofd, handen en nek te vegen, ach, wat voelt dat lekker fris; hij wringt de zakdoek uit en kijkt waar hij hem op kan hangen, nee, nog niet, we zijn hier nog niet thuis, en hij stopt hem nat in zijn zak.

‘Hier is je vader, Hafia,’ hoort Hordubal, en Polana duwt een elfjarig meisje met verschrikte lichtblauwe ogen op hem af. ‘Dus jij bent Hafia,’ broemt Hordubal beduusd (och God, een teddy bear voor zo’n groot kind!) en hij wil haar haar aanraken, één vinger maar, Hafia; maar het meisje ontwijkt hem, drukt zich tegen haar moeder aan en laat geen oog af van de vreemde man. ‘Kom, Hafia, een groet kan er toch wel af?’ zegt Polana streng en ze geeft het meisje een por in de rug. Ach, Polana, laat haar... wat geeft het dat het kind geschrokken is! ‘Goeiemiddag,’ fluistert Hafia en wendt zich af. Juraj is het plots vreemd te moede, door een waas van tranen ziet hij het gezicht van het kind trillen en heen en weer golven; kom, kom, wat moet dat... ach, het is niets, maar ik heb al zo veel jaar